

Оксана Протас

*канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи*

Мар'яна Безубляк

*студентка V курсу спеціальності «Соціальна педагогіка»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»
м. Івано-Франківськ*

БЕЗПРИТУЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства безпритульність дітей не тільки стає перешкодою на шляху їх освіти, а зазвичай породжує соціальні умови для злочинності, до якої втягується малеча, щоб хоч якось існувати у «вуличному просторі». Слід зауважити, що при цьому чимало правопорушень, а то й тяжких злочинів скоюються неповнолітніми у стані алкогольного та наркотичного сп'яніння.

Наявність такого деструктивного соціального феномену як безпритульність часто стає переконливим аргументом недосконалості системи захисту прав дитини в Україні.

Державними органами профілактики, освіти, керівництвом місцевих органів влади приділяється неналежна увага залученню неповнолітніх до занять у різноманітних гуртках, секціях, клубах за інтересами. У багатьох навчальних закладах основні зусилля педагогів обмежуються лише організацією навчального процесу, виховна ж робота вважається другорядною.

На жаль, сьогодні відсутня і система діяльності служб у справах дітей органів влади та місцевого самоврядування та кримінальної міліції у справах неповнолітніх міських, районних відділів органів внутрішніх справ, на які

покладено обов'язки з профілактики злочинності серед дітей та підлітків. У багатьох випадках працівники міліції виступають у ролі спостерігачів та статистів, констатуючи лише наявність тієї чи іншої криміногенної ситуації, замість налагодженої системної роботи у цьому напрямі. Усе це засвідчує недосконалість системи захисту прав дитини та наявність причин того, що досі не вирішено проблеми дитячої безпритульності та злочинності.

В останні роки політика держави щодо соціального захисту безпритульних дітей ґрунтується на положеннях законів України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (1995р.), «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.), «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» (2006 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), указів Президента України про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності та про Комплексну програму профілактики злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти проблем бездоглядності та безпритульності знайшли відображення в окремих дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених а саме: науково-теоретичні засади соціально – правового, соціально – педагогічного та соціального захисту дитинства (Н. Агаркова, І.Ковчина, І. Пеша); причини виникнення соціального явища дитячої бездоглядності та розробки соціальних механізмів його локалізації (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, В.Чечет); особливості професійної діяльності соціального педагога з дезадаптованими категоріями дітей (І.Зверєва, А. Капська, А. Кацєро); соціально – психологічні аспекти впливу вулиці на розвиток особистості дитини (Л. Виготський, С. Шацький, В. Шульгін). Різні аспекти явища дитячої бездоглядності розглядалися у дисертаційних дослідженнях А. Кацєро, В. Кондратішко, Н. Павлик.

Метою статті є характеристика поняття «безпритульності», аналіз основних методологічних підходів до його трактування, причин виникнення та шляхів попередження.

Виклад основного матеріалу. Великий тлумачний словник подає таке визначення: «безпритульний – це той, хто не має притулку». Натомість, «бездоглядний – це той, хто позбавлений догляду» [2, с. 89].

«Безпритульні діти» – це діти, які були покинуті батьками, залишили сім'ю чи дитячі заклади, де виховувалися, і не мають постійного місця проживання [3, с.19].

Дуже тісно пов'язані між собою поняття «дитяча безпритульність» і «дитяча бездоглядність». Аналіз низки наукових праць з проблем бездоглядності та безпритульності [4,5], дав змогу виявити, що «дитяча бездоглядність – це суспільне явище, що полягає у відсутності необхідного догляду за дітьми з боку батьків та осіб, які їх замінюють, відчуженні дітей від сім'ї, дитячого колективу, байдужості батьків, вихователів до дітей».

Проведений аналіз результатів досліджень щодо проблеми соціального сирітства, дитячої бездоглядності та безпритульності показав, що різні науковці, вивчаючи це явище, вбачають різні причини його поширення.

I. Пеша пропонує такі чинники появи соціального сирітства:

- економічні: матеріальні труднощі сімей; безробіття; погіршення функціонування державних установ, покликаних займатися вихованням, навчанням дітей; погіршення умов утримання дітей у державних закладах тощо;
- соціальні: зростання кризових сімей, алкоголізація, наркотизація; послаблення відповідальності батьків за виховання дітей тощо [6, с. 10].

Практичне значення мають дослідження, присвячені визначенню факторів безпритульності у кожному конкретному випадку. Так, узагальнення матеріалу, отриманого в ході експериментального дослідження, дозволило А. Кацero виокремити такі основні фактори бездоглядності та безпритульності : сімейний

дискомфорт, незадовільні відносини у функціонально неспроможних сім'ях, депривація, прискорена сепарація, викривлене сприйняття свого „Я”[4, с.42].

Науковці І. Алексєєва, І. Новосельський стверджують, що соціальне сирітство дитини виникає за умови поєднання факторів із трьох груп: 1) фактори, пов'язані з батьками та сім'єю (власний негативний дитячий досвід батьків, зловживання алкоголем, душевні хвороби, негативні риси батьків, низький рівень соціальної адаптації, багатодітність, сплутаність ролей, бідність соціальних зв'язків, фізичне, емоційне, сексуальне насилля щодо дитини); 2) пов'язані з дитиною (діти з особливостями розвитку та характеру, соматичні та психічні хвороби, інвалідизація дитини, шкільна дезадаптація, порушення поведінки); 3) ситуаційні фактори (трагічні події, втрата житла та роботи, матеріальні труднощі, потрапляння у зону воєнних дій та міжнаціональних конфліктів, сепарація дитини, обумовлена зовнішніми причинами, відсутність родичів, які могли б надати допомогу сім'ї та дитині) [1, с. 183].

Виходячи із вищезазначеного і підтримуючи думку Н. Павлик [5], вважаємо, що вказані причини можна класифікувати як: 1) об'єктивні, соціальні, загальнодержавні мегачинники або макрочинники (рівень економічного розвитку держави та зумовленого ним стану соціального захисту населення; рівень духовного, морального, ціннісного розвитку суспільства і відповідної значущості інституту сім'ї в ньому; демографічна ситуація в країні); 2) суб'єктивні, внутрішньо-сімейні мікрочинники (матеріально-економічне становище, послаблення відповідальності батьків за виховання дітей та ін).

Існування дитячої безпритульності і бездоглядності має ряд негативних наслідків: 1) вони ускладнюють процес соціалізації дитини, засвоєння правил, норм і цінностей, негативно впливають на стан її здоров'я і розвиток, стають причиною девіантної поведінки; 2) зростання злочинності, поширення торгівлі дітьми, їх соціальна експлуатація та ін.

Виходячи із досліджених причин безпритульності та бездоглядності, слід здійснювати діяльність щодо попередження цих негативних соціальних явищ.

Особливістю соціально-педагогічної роботи з бездоглядними та безпритульними є залучення їх до участі у суспільному житті; забезпечення доступу до соціально-педагогічних ресурсів та послуг; сприяння розвитку інтегративних ринків праці та інструментів активної інтеграції) [3, с. 19].

Корисно, було б створити інформатизований банк даних на кожную дитину, що дало б змогу спостерігати і контролювати становище дітей, отримання ними необхідної освіти, надання, в разі необхідності, якісної і своєчасної медичної допомоги, відстеження загального стану здоров'я дітей. Також, важливо *вдосконалювати і поліпшувати існуючу систему державних закладів та установ для дітей, які позбавлені домівки та батьківської опіки*. Задля здійснення запропонованих заходів необхідно залучити до цієї справи благодійні фонди та організації, що могли б надати фінансову, матеріальну допомогу.

Окрім цього, не треба забувати, що корені цієї проблеми виходять з інституту родини, рівня морального і духовного розвитку батьків, культури народження та виховання дітей. В соціологічній літературі питання дитячої безпритульності розглядається через призму внутрішньосімейних відносин, на які, в свою чергу, впливають загальнодержавні фактори.

Висновки. Отже, задля поліпшення ситуації необхідно приділяти увагу соціальному, матеріальному, моральному становищу сучасної сім'ї, пропагувати засобами масової інформації здоровий спосіб життя, повноцінну родину, яка свідомо і серйозно ставиться до питання народження дитини і здатна її виховувати і забезпечувати.

Список використаних джерел

1. Алексеева И. Жестокое обращение с ребёнком. Причины. Последствия. Помощь / И. Алексеева, И. Новосельский. – М. : Генезис, 2005. – 256 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.

3. Зверева І. Соціально-педагогічний захист дитинства / Ірина Дмитрівна Зверева // Рідна школа. – 1994. – № 3-4. – С. 18–20.
4. Кацero А. Фактори виникнення і трансформації образу Я бездоглядних підлітків / А. Кацero // Актуальні проблеми психології. – К., 2004. – Т.1. – Вип. 13. – С. 42-45.
5. Павлик Н. Психолого-педагогічні умови організації процесу виховання у притулках для неповнолітніх : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.07 / Надія Павлівна Павлик. – К., 2007. – 255 с.
6. Пешa І. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / І. Пешa. – К. : Логос, 2000. – 87с.